

KS. LESZEK ADAMOWICZ
Lublin

PROBLEM NAUCZANIA PRAWA KATOLICKICH KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH W SEMINARIUM DUCHOWNYM OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO*

Tak sformułowany temat mojego komunikatu odpowiada dokładnie tytułowi artykułu śp. ks. prof. Pawła Pałki, który ukazał się przed ponad 20 laty na łamach kwartalnika „Prawo Kanoniczne” (PK 20 (1977), nr 3-4, s. 245-261). Nie jest to więc problem nowy, który pojawił się w ostatnich latach. Promulgacja przez Jana Pawła II Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983 i Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich w 1990 roku stworzyła jednak zupełnie nowy stan prawny w Kościele. Wielokrotnie również Jan Paweł II zachęcał do studiowania i odkrywania całego dziedzictwa Kościoła, które zachowane zostało w różnorodności tradycji i obrządków.

Nawiązując do bogatej tradycji teologicznej Wschodu i Zachodu, Sobór Watykański II nauczał, że „historia, tradycje i bardzo liczne instytucje kościelne wspaniale świadczą o wielkich zasługach Kościołów wschodnich wobec Kościoła powszechnego. Dlatego Święty Sobór to kościelne i duchowe dziedzictwo nie tylko otacza należnym szacunkiem i słuszną czią, ale także mocno jest przekonany, że stanowi ono dziedzictwo całego Kościoła Chrystusowego. Z tego powodu uroczyście oświadczają, że Kościoły Wschodu, jak i Zachodu mają prawo i obowiązek rządzenia się według własnych przepisów, jako że zaleca je czcigodna starodawność oraz że bardziej odpowiadają obyczajom miejscowych wiernych i wydają się być przydatniejsze dla zabiegów o dobro dusz” (DKW 5).

* Komunikat ten w podstawowej wersji został wygłoszony na zjeździe wykładowców prawa kanonicznego w Łowiczu w 1996 roku. Wersja obecnie publikowana została poddana jedynie niezbędnej korekcie.

Współczesny kanonista nie może ograniczać swoich studiów jedynie do systemu prawnego własnego Kościoła, ale powinien zgłębiać cały system prawny Kościoła w wymiarze uniwersalnym i ponadobrządkowym. Parafrazując słowa Jana Pawła II można stwierdzić, że kanonista powinien „oddychać obydwoma płucami: chodzi o Wschód i Zachód. Tak wielkie bogactwo chwały, zebrane z różnych form wielkiej tradycji Kościoła, [...] jest dzisiaj bardziej konieczne niż kiedykolwiek” (Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae „Redemptoris Mater”*. 25.03.1987, AAS 79 (1987), s. 406). W przemówieniu do Ojców Synodu Biskupów w 1990 roku papież stwierdził: „Od samego początku kodyfikacji kanonów Kościołów Wschodnich Biskupi Rzymscy nieustannie pragnęli ogłoszenia dwóch kodeksów: jednego dla Kościoła łacińskiego oraz drugiego dla Wschodnich Kościołów Katolickich. To umożliwiłoby im śledzenie tego wszystkiego, co dzieje się w Kościele poprzez Opatrzność Bożą, tak jak sam Kościół zgromadzony w jednym Duchu Świętym oddycha dwoma płucami: jednym na Wschodzie i drugim na Zachodzie, płonąć żarliwą miłością Chrystusa w jednym sercu, ale posiadającym dwie komory” (AAS 82 (1990), s. 1037).

Powstaje pytanie, czy ta teza, zawarta zarówno w dokumencie soborowym, jak i w nauczaniu Jana Pawła II, jest zobowiązaniem dla kanonisty nauczającego prawa kanonicznego w seminarium duchownym określonego obrządku. Czy my, jako wykładowcy prawa w seminariach obrządku łacińskiego, mamy obowiązek, a przynajmniej, czy jest potrzeba ujęcia w podstawowym wykładzie elementów prawa katolickich Kościołów wschodnich? I odwrotnie, czy w seminariach obrządku wschodniego należy nauczać prawa Kościoła łacińskiego?

Moja odpowiedź na tak postawione pytania jest jednoznacznie twierdząca: alumnów, niezależnie od ich obrządku, należy zapoznać przynajmniej z podstawowymi (mam tu na myśli przydatność praktyczną) normami prawnymi obowiązującymi w Kościołach siostrzanych. Tezę tę postaram się pokrótce uzasadnić teoretycznie i praktycznie, odnosząc się jednak do tematu sformułowanego na wstępie.

Prawodawca w kan. 1 KPK stwierdza, że „kanony tego Kodeksu dotyczą jedynie Kościoła łacińskiego”. Natomiast kan. 1 KKKW mówi, że „kanony tego Kodeksu odnoszą się do wszystkich i jedynie do katolickich Kościołów Wschodnich, chyba że wyraźnie co innego zostało postanowione odnośnie do relacji z Kościołem łacińskim”. Norma kan. 1 KKKW wyraźnie sugeruje, że w Kodeksie wschodnim znajdują się kanony dotyczące wiernych Kościoła łacińskiego. W istocie istnieje dziewięć kanonów, w których pojawia się odnoś-

nik do Kościoła łacińskiego (są to kanony: 37; 41; 207; 322, § 1; 432; 696, § 1 i 2; 830, § 1; 916, § 5 i 1465).

Kanony te dotyczą:

- a) odnotowania zmiany obrządku w księgach parafialnych (kan. 37 – „Każde przypisanie do jakiegoś Kościoła *sui iuris* lub przejście do innego Kościoła *sui iuris* powinno zostać odnotowane w księdze ochrzczonych parafii, gdzie chrzest został udzielony, także, jeśli zachodzi potrzeba, parafii Kościoła łacińskiego; jeśli nie można tego uczynić, w innym dokumencie przechowywanym w archiwum parafialnym właściwego proboszcza Kościoła *sui iuris*, do którego osoba ta została przypisana”);
- b) obowiązku pouczenia o specyfice innych Kościołów katolickich (kan. 41 – „Chrześcijananie każdego Kościoła *sui iuris*, także Kościoła łacińskiego, którzy z racji urzędu, posługi lub zadania często spotykają się z chrześcijanami innego Kościoła *sui iuris*, powinni być dokładnie pouczeni o tym Kościele w związku z powagą urzędu, posługi lub zadania, które wypełniają”);
- c) ujęcia w sprawozdaniach pięcioletnich stanu duszpasterstwa wiernych innego obrządku (kan. 207 – „Biskup eparchialny któregośkolwiek Kościoła *sui iuris*, także Kościoła łacińskiego, powinien powiadomić Stolicę Apostolską przy okazji pięcioletniej relacji o stanie i potrzebach chrześcijan, którzy nawet jeśli są przypisani do innego Kościoła *sui iuris*, zostali powierzeni jego trosce);
- d) konferencji biskupów należących do różnych obrządków (kan. 322 § 1 – „Tam, gdzie według osądu Stolicy Apostolskiej wydaje się to pożyteczne, Patriarchowie, Metropolici Kościołów metropolitalnych *sui iuris*, biskupi eparchialni, i, jeśli statuty tak przewidują, także inni Hierarchowie miejsca różnych Kościołów *sui iuris*, także Kościoła łacińskiego, wykonujący swoją władzę w tym samym narodzie lub regionie, zwoływani są przez Patriarchę lub inną władzę wyznaczoną przez Stolicę Apostolską na okresowe zebrania, aby poprzez wymianę doświadczeń, metod i udzielane rady dokonywało się święte zjednoczenie sił dla dobra wspólnego Kościołów, wspierające jedność działania i wspólne dzieło, rozszerzające dobro wiary i skuteczniej zachowujące dyscyplinę kościelną);
- e) organizacji życia zakonnego w instytucjach wieloobrzędkowych (kan. 432 – „Monaster zależny, dom lub prowincja instytutu zakonnego każdego Kościoła *sui iuris*, również Kościoła łacińskiego, który za zgodą Stolicy Apostolskiej przypisany zostaje innemu Kościołowi *sui iuris*, powinien zachowywać prawa tego Kościoła, nie naruszając typików i statutów, które

- mają na względzie wewnętrzny zarząd tym instytutem oraz przywileje przyznane przez Stolicę Apostolską”);
- f) szafarza sakramentu bierzmowania, czyli chryzmacji (kan. 696 § 1 – „Wszyscy prezbiterzy Kościołów wschodnich ważnie udzielają chryzmacji zarówno łącznie z chrztem, jak też oddzielnie wszystkim chrześcijanom każdego Kościoła *sui iuris*, także łacińskiego. § 2 – „Chrześcijanie Kościołów wschodnich mogą ważnie przyjąć chryzmację także od prezbiterów Kościoła łacińskiego, według uprawnień, jakie oni posiadają”);
 - g) delegacji do błogosławienia małżeństw (kan. 830 § 1 – „Hierarcha miejsca i proboszcz miejsca w czasie prawnego sprawowania urzędu mogą upoważnić kapłanów każdego Kościoła *sui iuris*, także Kościoła łacińskiego, do błogosławienia określonego małżeństwa w granicach swojego terytorium”);
 - h) opieki nad wiernymi innego obrządku, którzy nie posiadają na danym terytorium własnej hierarchii (kan. 916 § 5 – „W miejscach, w których nie został utworzony nawet egzarchat dla chrześcijan jakiegoś Kościoła *sui iuris*, za ich własnego Hierarchę należy uważać Hierarchę miejsca drugiego Kościoła *sui iuris*, także Kościoła łacińskiego, mocą kan. 101; jeśli jest ich wielu, za własnego należy uważać Hierarchę wyznaczonego przez Stolicę Apostolską lub, jeżeli chodzi o chrześcijan jakiegoś Kościoła patriarchalnego, Patriarchę za zgodą Stolicy Apostolskiej”);
 - i) przestępstwa nielegalnego nakłaniania do zmiany obrządku (kan. 1465 – „Kto wykonując urząd, posługę lub inne zadanie w Kościele, przypisany do jakiegokolwiek Kościoła *sui iuris*, także Kościoła łacińskiego, jakiegoś chrześcijanina wbrew kan. 31 nakłaniał w jakikolwiek sposób do przejścia do innego Kościoła *sui iuris*, powinien zostać ukarany odpowiednią karą”).
- W kanonach tych wyraźnie prawodawca rozciąga ich obowiązywalność na wiernych Kościoła łacińskiego.

Poza tym jednak w szeregu norm KKKW znajdujemy materię, która z natury rzeczy dotyczy relacji międzyobrzędowych. Są to (wymieniam tylko przykładowo) kanony regulujące:

- a) pojęcia obrządku i Kościoła *sui iuris* (brak w KPK);
- b) zmianę przynależności do obrządku oraz zmiany obrządku (a dokładniej przypisania do Kościoła *sui iuris* – rozbieżności pomiędzy KPK i KKKW, wyjaśnienie Papieskiej Rady Interpretacji Tekstów Prawnych);
- c) legalnego udzielania chrztu (na Wschodzie diakon – szafarzem nadzwyczajnym);
- d) zasad dotyczących udzielania bierzmowania (chryzmacji);
- e) koncelebry eucharystycznej kapłanów należących do różnych obrządków;

- f) sprawowania sakramentu pokuty (istnienie grzechów zastrzeżonych w prawie wschodnim i kar *latae sententiae* w Kościele łacińskim);
- g) władzy asystowania (błogosławienia) przy zawieraniu małżeństwa (według prawa wschodniego diakon nie może błogosławić; dotyczy to także np. małżeństw zawieranych w Kościele łacińskim pomiędzy katolikami, z których jedna strona jest obrządku wschodniego);
- h) przeszkód małżeńskich (w prawie wschodnim jest jedna przeszkoda więcej – pokrewieństwo duchowe, a przeszkoda powinowactwa ma szerszy zakres – dotyczy także drugiego stopnia linii bocznej);
- i) zgody małżeńskiej (w prawie wschodnim nie można zawrzeć małżeństwa pod warunkiem);
- j) prawa karnego (wyłączenie odpowiedzialności poniżej 14 roku życia, brak kar *latae sententiae*).

Są to tylko przykłady. Można ich podać o wiele więcej, z tym, że może mają one mniejsze zastosowanie w duszpasterstwie, a bardziej w praktyce administracyjnej lub sądowniczej, jak również w interpretacji tekstów prawnych.

W Polsce mamy formalnie obecne trzy Kościoły *sui iuris*: łaciński, bizantyjskokraiński, który posiada swoją metropolię, z dwiema eparchiami: Archieparchię Przemysko-Warszawską i Eparchię Wrocławsko-Gdańską, a w nich kilkadziesiąt parafii na terenie większości diecezji łacińskich oraz Kościoł ormiański z dwiema parafiami. Istnieje również jedna parafia obrządku bizantyjskosłowiańskiego w Kostomłotach. W ostatnich latach, w związku z przemieszczaniem się ludności, napływem emigrantów ze Wschodu i wyjazdami Polaków za granicę, mamy do czynienia z różnymi nowymi problemami duszpastersko-prawnymi. Takimi problemami jest zawieranie małżeństw osób różnych narodowości, wyznań i obrządków, chęć przechodzenia do Kościoła katolickiego niekatolików czy też potrzeby kapłanów wspierających Kościoł na Ukrainie i Białorusi. W związku z tym znajomość podstawowych pojęć i norm z zakresu prawa katolickich Kościołów wschodnich wydaje się niezbędną u łacińskich duszpasterzy, jak również duszpasterze obrządków wschodnich w Polsce winni znać prawo Kościoła łacińskiego.

Od kilku lat prowadzę wykład z zakresu prawa kanonicznego Kościoła łacińskiego w Wyższym Seminarium Duchownym w Lublinie (na roku IV i V). Równolegle, ponieważ w lubelskim seminarium kształcą się alumni obrządku wschodniego z terenu Polski i Ukrainy, prowadzę dla nich wykład z prawa Kościołów wschodnich. Oprócz tego odbywam zajęcia z alumnami obrządku wschodniego ze Słowacji i Ukrainy w Wyższym Seminarium Duchownym Zgromadzenia Redemptorystów w Tuchowie. Na podstawie tych

doświadczeń wydaje mi się słuszne wprowadzenie do wykładu prawa kanonicznego w seminarium obrządku łacińskiego następujących zagadnień:

- a) w wykładzie dotyczącym źródeł prawa kanonicznego – umieścić podstawowe informacje o Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich oraz źródłach prawa własnego poszczególnych Kościołów (prawo synodalne itp.);
- b) w wykładzie norm ogólnych – podać pojęcia obrządku i Kościoła *sui iuris* według KKKW oraz zasady przynależności do Kościołów *sui iuris* i zasady zmiany tejże przynależności;
- c) w wykładzie dotyczącym ustroju hierarchicznego Kościoła:
 - podać rodzaje Kościołów *sui iuris* według kryterium zaawansowania hierarchicznego (patriarchat, arcybiskupstwo większe, metropolia *sui iuris*, pozostałe Kościoły *sui iuris*), z wyjaśnieniem podstawowych pojęć, takich jak: patriarcha i jego uprawnienia, synod biskupów Kościoła patriarchalnego i jego kompetencje,
 - przy omawianiu sposobu ustanawiania biskupów wspomnieć o wyborze biskupów przez synody wschodnie,
 - wyjaśnić pojęcia specyficzne dla prawa wschodniego, takie jak: eparchia, biskup eparchialny, protosyncellus, syncellus, hierarcha miejsca jako odpowiedniki określonych pojęć w prawie łacińskim,
 - wyjaśnić zasady co do dyscypliny celibatu duchownych;
- d) w wykładzie prawa sakramentalnego:
 - odnośnie do chrztu: szafarz, rodzice chrzestni (wymagania do ważności i godziwości),
 - odnośnie do bierzmowania (chryzmacji): szafarz, czas sprawowania,
 - odnośnie do Eucharystii: materia, czas sprawowania, koncelebra kapłanów należących do różnych obrządków,
 - odnośnie do sakramentu pokuty: grzechy zastrzeżone,
 - odnośnie do święceń: święcenia niższe, brak podziału na nieprawidłowości i przeszkody do przyjęcia i wykonywania święceń, wiek do przyjęcia święceń, celibat,
 - odnośnie do małżeństwa: różnice w normach dotyczących przeszkód zrywających, zgody małżeńskiej, formy zawarcia małżeństwa, możliwości zmiany obrządku z racji zawarcia małżeństwa;
- e) w wykładzie prawa karnego:
 - w części ogólnej: brak kar *latae sententiae*, niższy wiek odpowiedzialności sprawcy przestępstwa,
 - w części szczegółowej: należy omówić przestępstwo nielegalnego nakłaniania do zmiany obrządku.

Wyżej zarysowana problematyka, moim zdaniem, powinna znaleźć się w podstawowym wykładzie prawa kanonicznego dla przyszłych kapłanów, którzy winni mieć świadomość różnorodności dyscypliny kościelnej, jak również być przygotowani na ewentualne sytuacje duszpasterskie. Oczywiście, nie muszą być oni specjalistami znającymi szczegóły, ale winni posiadać wystarczającą wiedzę, aby umieć odnaleźć odpowiednie normy w systemie prawa Kościoła katolickiego.

Wyrażam również nadzieję, że pomoże w tym również szybka publikacja polskiego tłumaczenia Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich.

THE QUESTION OF TEACHING THE LAW OF THE CATHOLIC EASTERN CHURCHES AT THE THEOLOGICAL SEMINARY OF THE LATIN RITE

S u m m a r y

The paper was delivered at an assembly of the lectures of canon law in Łowicz in 1996. The author deals with the problem of teaching the law of Catholic Eastern Churches in the theological seminaries of the Latin Church. After the Code of the Canons of the Eastern Churches had been promulgated in 1990, a necessity emerged to include the new law for Catholics of the Eastern rite into the instruction of the candidates for the Latin clergy. Some canons of CCEO may also be used for the Latin clergy (37; 41; 207; 322, § 1; 432; 696, §§ 1 and 2; 830, § 1916, § 5; and 1465), some supplement the legal gaps, and others refer to the interrite relations.

Translated by Jan Kłós